



Vaihtoehtojen ja toiveiden historiaa

Päiviö Tommila

Historia ei toista itseään enkä kuulu niihin, jotka näkevät menneisyyden kulussa lainalaisuutta. Silti historiallisessa tapahtumisessa voi olla samankaltaisuutta ja näin esimerkiksi valtiollisessa historiassa jo siitä syystä, että "maantieteelle emme voi mitään", kuten entinen presidentti sanoi. Sanotaan myös että historiasta ei opi muuta kuin sen että siitä ei opi mitään. Kuitenkin menneisyyden voitoista, tappioista ja erehdyksistä voi saada hyviä viitteitä tämänkin päivän toiminnalle, kunhan niitä vain osataan oikein tulkita ja soveltaa.

Kaikkien maiden yleisesikunnissa on aina tutkittu ja analysoitu edellisten sotien operaatioita, strategiaa ja taktiikkaa. Sen sijaan siviilihallinnossa toimitaan usein historiatomasti ja rakennetaan uudistuksia vain kustakin päiväkohtaisesta tarpeesta lähtien. Kuntaliitokset ovat tästä hyvä esimerkki. Elämän ei ole syytä pysähtyä paikoilleen, mutta toisinaan saa käsityksen, että uudistuksia tehdään vain niiden itsensä vuoksi. Tämä taas saattaa johtaa jonkin ajan kuluessa paluuseen entiseen, mistä kylläkään ei pidetä lainkaan niin kovaa ääntä kuin epäonnistunutta muutosta ajettaessa oli tehty.


Historia on siinä mielessä voittajien historiaa, että tapahtunutta emme saa tapahtumattomaksi. Vaikka tapahtuisikin paluuta entiseen, niin maailma ei ole enää entinen. Tästä syystä myös paluu ei merkisi paluuta ajassa taaksepäin. Historian pyörää ei voi kääntää takaisin, joskin juuri päättyneillä Tieteen päivillä aikakoneen mahdollisuuksia joskus kaukaisessa tulevaisuudessa pohdiskeltiin. Jopa sitä että kodin nurkassa voisi olla "musta aukko", jonka läpi voisi sukeltaa sekä menneeseen että tulevaan aikaan. Toistaiseksi edelliset sukellukset ovat historiatutkijoiden paneutumista arkistolähteisiin ja jälkimmäiset pitemmälle menevinä tieteiskirjallisuutta.

Historiantutkimuksessa on viime aikoina suosittu vaihtoehtohistoriaa eli pohdintaa siitä millaiseksi historiankulku olisi muodostunut, jos olisi tapahtunut toisin kuin tapahtui. Olisiko Suomelle ollut onnellisempaa jäädä 1809 Ruotsin yhteyteen vai olisiko tällöin suomen kieli kuihtunut ja olisimme kenties edelleenkin osa Ruotsin valtakuntaa? Mitä olisi tapahtunut, jos keuhkokuumeen sijaan olisi ollut voittanut? Olisiko Suomesta pian tehty neuvostotasavalta, jonka väestöä olisi Stalinin vainoissa 1930-luvulla siirretty inkeriläisten tavoin itään ja osin tuhattu? Jos Suomi olisi syksyllä 1939 hyväksynyt Neuvostoliiton aluevaatimukset, olisimme säästyneet sodalta vai olisimme kokeneet Baltian maiden kohtalon? Olisiko Suomen väsynyt armeija keuhkokuumeeseen 1940 odotella viikkoja ja ehkä kuukausia joiakin länsimaisia apujoukkoja ja olisivatko nämä olleet kyllin voimakkaita torjumaan venäläisten hyökkäykset vai olisiko puna-armeija jo muutamassa viikossa marssinut Helsinkiin? Olisiko kesällä 1941 välytty uudelta sodalta julistautumalla puolueettomaksi vai olisivatko ensin Saksan Wehrmachtin joukot ja sitten puna-armeija miehittäneet maan ja olisimme viimeistään tällöin tulleet Viron tavoin "vapaaehtoisesti" liitetyksi Neuvostoliittoon ja itsenäistyneet vasta kymmenisen vuotta sitten? Tällöin harjoittelisimme nyt demokratiaa, parlamentarismia ja markkinataloutta. Entä millainen olisi tämän päivän Suomi, jos olisimme EU:n ulkopuolella? Olisiko meillä enemmän toimintavapautta vai olisiko oma taloutemme romahtanut Venäjän viimeisen talouskriisin mukana?


Kaikki nämä kysymykset ovat jos-alkuisia ja näin ollen vastaukset niihin ovat spekulatiivisia ja fiktiivisiä. Me voimme kyllä pohtia, millaisen käänteen hävinneet vaihtoehdot olisivat kenties tapahtumakehitykselle antaneet, mutta me emme saa uskotella itsellemme tai kuulijoillemme, että ne olisivat olleet ilman muuta onnellisempia tai onnettomia ratkaisuja. Hävinneiden vaihtoehtojen tarkastelu saattaa myös antaa hyödyllistä opetusta tulevaisuutta ajatellen.

Vuoden 1999 Tieteen päivät oli otsikoitu "Matkalla tulevaisuuteen". Ennustaminen ja etenkin tulevaisuuden ennustaminen on vaikeata, sanotaan. Koko meidän toimintamme kohdistuu kuitenkin aina huomiseen, jolloin huomien voi tarkoittaa vuosiakin eteenpäin ulottuvaa periodia. Me odotamme parhaillaan Eurorahan ensimmäisiä vaikutuksia ja sitä myydäänkö Suomi pian ulkomaalaisille, maaliskuussa eduskuntavaaleja, sitten EU-vaaleja, Suomen





puheenjohtajakautta EU:ssa ensi syksynä ja edelleen presidentin vaaleja. Me joko voitamme tai häviämme odotuksissamme riippuen siitä, millaisia ne kussakin tapauksessa ovat olleet.



Odotuksia syntyy jatkuvasti uusia ja samaan aikaan niiden kanssa entiset, niin toteutuneet kuin toteutumattomat toiveemme, vaihtoehdot ja päätöksemme siirtyvät historiaan. "Huominen on tulevaa menneisyyttä", kirjoitti viisaasti peruskoulun ekaluokkalainen tyttärentyttäreni pienessä historian aineessaan. Me suunnittelemme jatkuvasti tulevaisuutta ja voimme ajan myötä kontrolloida, miten olemme työssämme menestyneet. Tämä merkitsee sitä, että menneisyys on suuri laboratorio, jossa voimme tutkia kulloisenkin ajankohdan toiveita ja niiden toteutumista. Historia on toiveiden tynnyri, mutta myös roskakori, jonne pettymykset ja epäonnistumiset haudataan. Otammeko me oppia tapahtuneesta, onkin sitten toinen asia. Toiveiden historiaa ei kuitenkaan ole riittävästi, jos lainkaan tutkittu. Tällöin en tarkoita suuria utopioita, joista riittää kirjallisuutta, vaan ennen kaikkea yksittäisten ihmisten odotuksia, niiden vaikutuksia heidän elämäänsä, niiden toteutumista ja toisaalta niiden romahtamista.

Kirjoittaja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan puheenjohtaja ja Helsingin yliopiston Suomen historian emeritusprofessori. Kirjoitus perustuu Tieteen päivien avajaispuheeseen 13.1.1999.

